

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΟΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 1949-1967

3.1. Εισαγωγική περιοδολόγηση

Η κοινωνική έκρηξη του 1965 είναι προϊόν των αντιθέσεων που συσσωρεύονται επί δύο δεκαετίες στην ελληνική κοινωνία. Η έκρηξη αυτή είναι ακατανόητη μόνο για όποιον αγνοεί τη βασική τομή του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, την ΕΑΜική επανάσταση και τη συντριβή της. Με αυτό το στοιχείο ως «κόκκινο νήμα», ας παρακολουθήσουμε συνοπτικά τους κοινωνικούς αγώνες που διεξάγονται μετά τον εμφύλιο, στο έδαφος των προϋποθέσεων που περιγράψαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Οι κοινωνικοί αγώνες στην περίοδο 1949-1967 διακρίνονται σε τέσσερεις υποπεριόδους: α) 1949-1958, β) 1958-1961, γ) 1962-1965, δ) 1965-1967.

Η πρώτη περιόδος χαρακτηρίζεται από τη χαμηλή κινητικότητα των μαζών, τη σταθερότητα του μπλοκ της «Δεξιάς» και τη βαθμαία ανασύνταξη του διαλυμένου ΕΑΜικού μπλοκ. Η ανασύνταξη θα εκφραστεί με την επανένταξη της Αριστεράς στην πολιτική σκηνή διαμέσου της ΕΔΑ, που ιδρύεται το 1951, και θα ενισχυθεί από τους μαζικούς αγώνες του 1956-1958. Η φάση αυτή (1956-1958) μπορεί να θεωρηθεί υποδιάρεση της πρώτης περιόδου, η οποία ολοκληρώνεται με το εκλογικό αποτέλεσμα της ΕΔΑ το 1958 (24,4%).

Η δεύτερη περιόδος είναι περιόδος μεταβατική. Χαρακτηρί-

ζεται από την απόπειρα των κυρίαρχων τάξεων να απαντήσουν στην ανασύνταξη του λαϊκού μπλοκ είτε με την καταστολή και την τρομοκρατία (επανεργοποίηση της «έκτακτης» νομοθεσίας, συγκρότηση παρακρατικών οργανώσεων) είτε με την κατασκευή της αστικής εναλλακτικής λύσης (συγκρότηση της Ένωσης Κέντρου). Στην αυγή της δεκαετίας του '60 εμφανίζονται τα σπέρματα της έντασης των ταξικών αγώνων. Η περίοδος αυτή θα κλείσει με τις εκλογές «βίας και νοθείας» του Οκτωβρίου 1961.

Η τρίτη περιόδος θα χαρακτηριστεί από πρωτοφανή ένταση και έκρηξη των κοινωνικών αγώνων, οι οποίοι και θα οδηγήσουν στην κρίση των Ιουλιανών.

Η τέταρτη περιόδος είναι περιόδος ύφεσης, «κόπωσης» των λαϊκών μαζών και αναμονής των εκλογών (Μάιος 1967). Η ύφεση θα διευκολύνει αποφασιστικά την επιβολή του απριλιανού πραξικοπήματος.

Στην πρώτη δεκαετία μετά τη στρατιωτική συντριβή της Αριστεράς, η κινητικότητα των μαζών είναι γενικά χαμηλή. Οι κοινωνικοί αγώνες είναι ουσιαστικά ανύπαρκτοι, παρά τη βαθιά οικονομική και κοινωνική κρίση, την εξαθλίωση των μαζών. Η ήπτα έχει αποδιοργανώσει και εξουθενώσει το μπλοκ των λαϊκών δυνάμεων (Καράς 1973). Όποιοι κοινωνικοί αγώνες εμφανίζονται αυτήν την περίοδο, είναι αγώνες για τη δημοκρατία, την κατάργηση της έκτακτης νομοθεσίας, τη γενική αμνηστία, την υπεράσπιση δημοκρατικών δικαιωμάτων. Εκτός αυτών των μετώπων, η κινητικότητα των μαζών εμφανίζεται μεγαλύτερη, μετά το 1956, στο ξήτημα της αυτοδιάθεσης της Κύπρου¹ και στο ξήτημα της παιδείας. Η ανάπτυξη των αγώνων αυτών που θα δοιθηθούν σημαντικά από την παρουσία και την ανάπτυξη της ΕΔΑ, ιδιαίτερα από το 1954-1956 κι ύστερα, θα αποτελέσει το πεδίο σταδιακής ανασύνταξης του λαϊκού μπλοκ, το σκαλοπάτι που θα προετοιμάσει την κατακόρυφη άνοδο των κοινωνικών αγώνων της δεκαετίας του '60.

1. «Το Κυπριακό πάντοτε σ' αυτά τα χρόνια αποτέλεσε ένα καταλύτη για το μαζικό κίνημα [...] Στο Κυπριακό υπήρχε πάντοτε μια αναπτυγμένη ευαισθησία των μαζών, που πολλές φορές ξεπερνούσε τις προβλέψεις και εκτιμήσεις του κόμματος» (Καράς 1973, σελ.XVI).

3.2. Η μετατόπιση στη μορφή των κοινωνικών αγώνων και ο ταξικός τους χαρακτήρας

3.2.1. Οι αγώνες για πολιτικό εκδημοκρατισμό

Ο ταξικός χαρακτήρας των αγώνων για εκδημοκρατισμό, δηλαδή ενάντια στη συγκεκριμένη «έκτακτη» μορφή του κράτους, των αγώνων για την εκπαίδευση και των αγώνων για το Κυπριακό, συχνά αμφισβητείται ή υποτιμάται: «Αυτή η αντίθεση προς το “κράτος της Δεξιάς” δρήκε την πρώτη συγκεκριμένη της έκφραση στις εκλογές του 1958. Πρέπει όμως να τονιστεί ένα στοιχείο ειδοποιό για το γεγονός το ίδιο και για τις συνέπειές του. Στοιχείο που και σήμερα είναι καθοριστικό. Δεν πρόκειται για ταξική αντίθεση. Η αντίθεση απέναντι στο “κράτος της Δεξιάς” δεν είναι και δεν ήταν ταξική αντίθεση. Πρόκειται για αντίθεση που αφορούσε ακριβώς το συγκεκριμένο γεγονός της μορφής της οργάνωσης της εξουσίας προς όφελος του πλέγματος που αποτελούσε την πελατεία και το στήριγμα της εξουσίας [...] Δεν επρόκειτο για αντίθεση απέναντι στην εξουσία σαν ταξική σχέση, αλλά απέναντι στην έκφραση της εξουσίας μέσω της κυβερνητικής πολιτικής» (Χαραλάμπης 1985, σελ.100).

Αιτία αυτής της υποτίμησης είναι πιστεύουμε πως δεν λαμβάνεται υπόψη ούτε η έκβαση της ταξικής σύγκρουσης (ήττα του ΕΑΜικού μπλοκ), ούτε ο χαρακτήρας της περιόδου («αντεπαναστατική», σύμφωνα με τον κλασικό ορισμό της έννοιας), ούτε όμως και η δυναμική αυτών των αγώνων που οδηγούσε σε αμφισβήτηση της συγκεκριμένης δομής (μορφής) του μετεμφυλιακού κράτους. Η ερμηνεία αυτή δεν εκλαμβάνει τη συγκεκριμένη μορφή του μετεμφυλιακού κράτους ως αποκρυπτάλλωση (ως υλικό προϊόν) μιας ταξικής αναμέτρησης και του συσχετισμού που προέκυψε από αυτήν. Οι αγώνες για τον εκδημοκρατισμό, για το Κυπριακό, για την εκπαίδευση δεν είναι μόνο η «μεταφρίση» του ταξικού αγώνα. Είναι η μόνη δυνατή συγκεκριμένη μορφή που μπορούσαν να λάβουν στη δεδομένη συγκυρία, λόγω της νίκης της αστικής τάξης στον εμφύλιο πό-

λεμο και της επιβολής της «έκτακτης» μορφής του μετεμφυλιακού κράτους².

3.2.2. Οι αγώνες για το Κυπριακό: αντικρατισμός, αντι-μπεριαλισμός και εθνισμός

Οι αγώνες συμπαράστασης στον Κυπριακό αγώνα αρχίζουν από το 1953 και ακολουθούν την ανάπτυξή του³. Από τα τέλη του 1954 θα πάρουν ιδιαίτερα μαζικό αλλά και βίαιο χαρακτήρα, όπως αυτοί του Μαρτίου και Μαΐου 1956. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι διαδηλώσεις για το Κυπριακό, όπου πρωτοστατεί η νεολαία, όχι μόνο η φοιτητική αλλά και η μαθητική, παίρνουν πολλές φορές το χαρακτήρα νεολαιϊστικής έκρηξης και ξεσπάσματος της συσσωρευμένης αγανάκτησης απέναντι στην ασφυκτική κρατική καταπίση και καταστολή (αντικρατισμός). Μια νέα γενιά εισβάλλει στο προσκήνιο. Η συμπαράσταση στον αντιαποικιακό αγώνα του κυπριακού λαού δίνει τη δυνατότητα να εκφραστεί ανοικτά ο αντιμπεριαλισμός των λαϊκών

2. «Για την Ελλάδα στην περίοδο που εξετάζουμε, κύριο πρόβλημα, κόμβος για να ανοίξει ο δρόμος προς μια δημοκρατική εξέλιξη και ταυτόχρονα για να ωριμάσουν και συσπειρωθούν στην πιο μεγάλη έκταση δυνάμεις, ήταν η κατάργηση του παρασκευατικού κέντρου εξουσίας, του αντικομμουνιστικού κράτους που δημιουργήθηκε με τον εμφύλιο πόλεμο, του νομικού καθεστώτος των αντιδημοκρατικών διακρίσεων και των έκτακτων μέτρων [...] Για τις αντιδραστικές δυνάμεις, η κατάργηση του καθεστώτος που είχε επιβληθεί με την ήττα του δημοκρατικού κινήματος στον εμφύλιο πόλεμο, η πραγματεποίηση δηλαδή μιας δημοκρατικής στροφής στην πορεία της χώρας, αντιπροσώπευε ένα πολύ μεγάλο κίνδυνο, γιατί θα απέλευθέρωνε ένα τεράστιο δημοκρατικό δυναμικό, θα κινούντα προς ριζοσπαστικές εξελίξεις [...] Η ξηλότυπη υπεράσπιση αυτού του καθεστώτος από τις αντιδραστικές δυνάμεις, έδινε στην πάλη για τη μερικότερα αιτήματα μιας δημοκρατικής στροφής έναν οξύτατο χαρακτήρα. Τα αιτήματα της δημοκρατικής στροφής που ανάγονταν σε ένα σκοπό μεταρρυθμίσεων, δεν ήταν δέδουλα τα αιτήματα της αντιμπεριαλιστικής δημοκρατικής επανάστασης και από πρώτη ματιά, δεν έθεταν σε άμεσο κίνδυνο την κυριαρχία των μονοπωλίων και των ξένων. Για τις συγκεκριμένες όμως ελληνικές συνθήκες, η πάλη για τη διαμόρφωση του καλύτερου δυνατού συσχετισμού δυνάμεων, για το άνοιγμα του δρόμου προς επαναστατικές αλλαγές [...] Το πρόβλημα αυτό ούτε ο Ζαχαριάδης, ούτε η μετά το 1956 ηγεσία του ΚΚΕ, παρά τις αντίθετες διαθεσιαλώσεις της, το κατέλαβε» (Καράς 1973, σελ.XIV).

3. Για τους αγώνες σχετικά με το Κυπριακό Λιναρδάτος 1978α: σελ.72, 206, 254, 1978β: σελ.87, 106, 119.

μαζών. Αντικρατισμός και αντιύπεριαλισμός συγχωνεύονται, πολιτικοποιούνται και ενισχύονται⁴. Ο αντιύπεριαλισμός, συστατικό στοιχείο της λαϊκοδημοκρατικής ιδεολογίας στην Ελλάδα, είναι παράγωγο της αγγλικής και αμερικανικής επέμβασης χωρίς τις οποίες η αστική εξουσία δεν θα είχε εμπεδωθεί.

Η αναζωπύρωση του λαϊκού αντιύπεριαλισμού εκδηλώθηκε ως ταύτιση με τον αντιαποικιακό αγώνα του κυπριακού λαού. Λόγω της ενεργούς, πλέον, ανάμειξης των Αμερικανών, ο αντιύπεριαλισμός αυτός θα προσλαμβάνει όλο και περισσότερο τη μορφή του αντιαμερικανισμού⁵. Επιπλέον παραπέμπει άμε-

4. «Οι συγκεντρώσεις ξεκινούσαν πάντα από μια βάση όχι μόνο νόμιμη αλλά, συνήθως και πολιτικά καλυμμένη. Ας πάρουμε για παράδειγμα τις φοιτητικές συγκεντρώσεις, που και χρονολογικά προηγούνται απ' όλες τις άλλες [...] Πώς άρχισε η διαδικασία των φοιτητικών συγκεντρώσεων; Άρχισε από ένα αίτημα όχι μόνο νόμιμο, όχι μόνο παραδεκτό από τις αρχές αλλά, πολύ περισσότερο, από ένα αίτημα που εξέφραζε την επίσημη κυβερνητική πολιτική - το αίτημα της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο. Στη συνέχεια, όμως, των κινητοποιήσεων, η αφετηρία αυτή ξεπεράστηκε. Μέσα από τη μάχα των φοιτητών, άλλοτε αυθόρμητα, άλλοτε καλλιεργημένο άπο τις οργανωμένες αριστερές δυνάμεις, ξεπήδησε το σύνθημα “Εξώ από το NATO”. Οι εκδηλώσεις για την Κύπρο, από στενά εθνικιστικές άρχισαν να εξελίσσονται σε αντιύπεριαλιστικές. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, το σύνθημα “Ολοι στην πρεσβεία”, (την αγγλική φωνικά), που συχνά το έριχναν δεξιοί φοιτητές, έπαιρνε το χαρακτήρα μιας πρόκλησης προς τις δυνάμεις της ξενοκρατίας. Ετοι οι φοιτητικές διαδηλώσεις για το Κυπριακό, ξεκινώντας μέσα από νόμιμα πλαίσια και με ανοχή των αρχών, άλλαξαν χαρακτήρα και τελικά, ύστερα μάλιστα από τις παραχωρήσεις του Καραμανλή προς τους Αγγλοαμερικάνους, εξελίχθηκαν σε αντικυβερνητικές μάχες. Αυτό τις έφερε σε αντίθεση με τις αρχές που έφτασε μέχρι τη διολοφονία, μέσα στους δρόμους της Αθήνας των δύο νέων διαδηλωτών, Γεροντή και Νικολάου [...] Οι διαδηλώσεις για την Κύπρο δούθησαν τις φοιτητικές οργανώσεις να ωριμάσουν. Έδωσαν την ευκαιρία στους οργανωμένους στην Αριστερά φοιτητές να συνδεθούν με το φοιτητικό κόσμο. Πλούτισαν την πείρα και την αιτοπεποίθηση των φοιτητών-συνδικαλιστών. Βοήθησαν να ξεκαθαρίστούν τα φοιτητικά σωματεία από τους χαψιδές. Στρατολόγησαν στον αγώνα νέους ανθρώπους και νέα οργανωτικά ταλέντα. Ανέβασαν το κύρος των φοιτητικών σωματείων» (Κατηφόρης 1975, σελ.147).

5. Οι αντιαμερικανικές διαδηλώσεις θα ξεπάσουν, όταν οι αμερικανοί θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην καταψήφιση της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ (Δεκέμβριος 1954): «Στην Αθήνα και τη Λευκωσία ξεπάτη η οργή της νεολαίας, που στρέφεται τώρα περισσότερο κατά των Αμερικανών παρά των Αγγλων [...] Στη Θεσσαλονίκη οι φοιτητές [...] σπάζουν τα τζάμια του προξενείου και της αμερικανικής θιβλοθήκης» (Λιναρδάτος 1978b, σελ.256). Αντιαμερικανικές διαδηλώσεις γίνονται σε πολλές ακόμα πόλεις, όπως Νάουσα, Α-

σα στην αμφισθήτηση της αμερικανικής παρουσίας στην Ελλάδα και κατά συνέπεια στο διαρκές αίτημα της «εθνικής ανεξαρτησίας»⁶.

3.2.3. Οι αγώνες για την εκπαίδευση

Από τα μέσα της δεκαετίας του '50, οι αγώνες για την εκπαίδευση θα αναδειχθούν σε σταθερή πλευρά των κοινωνικών αγώνων. Τόσο στην προδικτατορική περίοδο, όσο και στη μεταπολίτευση, το εκπαιδευτικό πρόβλημα αναδείχθηκε σε ένα από τα πλέον σημαντικά και κεντρικά πολιτικά ζητήματα. Το ιδιαίτερο πολιτικό και ιδεολογικό βάρος που έχει ο εκπαιδευτικός μηχανισμός στην Ελλάδα (αρκεί να σκεφτούμε τη δημοσιότητα που παίρνουν οι εισαγωγικές εξετάσεις για τα πανεπιστήμια - φαινόμενο αποκλειστικά ελληνικό) και οι συγκρούσεις μέσα σ' αυτόν, δεν μπορούν να ερμηνευτούν αποκλειστικά από την ανάδειξη του σε κυριαρχού ιδεολογικό μηχανισμό του κράτους, διοδικασία που χαρακτηρίζει κάθε σύγχρονο καπιταλιστικό κράτος και προφανώς ισχύει και για την Ελλάδα. Το εκπαιδευτικό σύστημα, όπως άλλωστε και κάθε ιδεολογικός μηχανισμός, αποτελεί όπως είναι γνωστό πεδίο άρθρωσης ταξικών συμμαχιών ανάμεσα στις κυριαρχεις τάξεις και τις τάξεις-στηρίγματα, μηχανισμό εξασφάλισης της συναίνεσης και ιδεολογικής ενσωμάτωσης των κυριαρχούμενων τάξεων. Η ελληνική Ι-

λεξανδρούπολη, Πάτρα, Χανιά «αλλά την κυβέρνηση έχουν ανησυχήσει κυρίως οι αντιαμερικανικές διαδηλώσεις στη Θεσσαλονίκη. Για πρώτη φορά, διαδηλωτές προκαλέσαν συδαρές καταστροφές σε αμερικάνικα γραφεία» (Λιναρδάτος, όπ.π.)// Επίσης «[...] τα πράγματα στην Ελλάδα αλλάζουν, γεννιέται ο σύγχρονος αντιαμερικανισμός! Η Ελλάδα που εκτός από την Αριστερά ήταν φιλοαμερικανική στην πλειοψηφία της μέχρι το 1960 περίπου, αρχίζει να αλλάζει χρώμα [...]» η «φιλοτουρκική» στάση της Αμερικής και η υποστήριξη από πλευράς τους του Παλαιστινού σπρώχνει σε μετακινήσεις μεγάλης κλίμακας» (Καραμπελιάς 1985, σελ.98).

6. Σε ένα γράμμα του προς την ΚΕ του ΚΚΕ, ο Σεραφείμ Μάξιμος, τέλη 1959 ή αρχές 1960, αναφέρει: «Μέσα στο αίτημα να αποδωθούν στον ελληνικό λαό τα πραγματικά κυριαρχικά του δικαιώματα περικλείεται και το αίτημα να ανακτήσει η Ελλάδα την ανεξαρτησία της. Είναι δεμένα αυτά. Και επί μικρό χρονικό διάστημα οι ταξικοί αγώνες στην Ελλάδα θα επενδύνται ακόμα τη μορφή αγώνων για αυτοκυριαρχία και ανεξαρτησία εθνική (υπ.ΧΒ-ΓΜ)» (Αντί, τεύχος 75, 1977, σελ.37).

διομορφία σε σχέση με αυτήν τη δεύτερη πλευρά που χαρακτηρίζει την εκπαίδευση, έγκειται στην ιδιότυπη υπεραντιπροσώπευση (παρουσία) των λαϊκών τάξεων, όπως αυτή αντανακλάται στην κοινωνική προέλευση των φοιτητών. Η κοινωνική σύνθεση του ελληνικού εκπαιδευτικού μηχανισμού είναι αισθητά λαικότερη από πολλούς άλλους δυτικών καπιταλιστικών χωρών. Όσο κι αν αυτή η ιδιορρυθμία μπορεί να έχει την αφετηρία της στην ιστορική συγκρότηση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού, κατά βάση, είναι ιστορικό αποτέλεσμα (υλικό προϊόν) της ταξικής πάλης της μεταπολεμικής περιόδου. Είναι άμεσα συναρτημένη με τη μορφή ταξικής κυριαρχησης της αστικής τάξης στην Ελλάδα και τη μορφή του κράτους που επέβαλε μετά τον εμφύλιο (ανυπαρξία αντιπροσωπευτικών θεσμών και κρίση ηγεμονικής ιδεολογίας ικανής να ενσωματώσει τις λαϊκές τάξεις).

Σε μια συζήτηση για την «κρίση εξουσίας» στην Ελλάδα που έγινε το 1975⁷, ο Νίκος Πουλαντζάς έθεσε το πρόβλημα ως εξής: «Είδαμε ότι λόγω της άνυπαρξίας ηγεμονικής ιδεολογίας οι αρχόμενοι δρίσκονται απ' έξω, δεν διαφωτίζονται, δεν έχουν λόγο και εν πάσῃ περιπτώσει υπάρχει πάντα η πάλη των τάξεων. Ωστόσο πρέπει να δωθεί κάπως, κάτι στις τάξεις αυτές ώστε χωρίς να συμμετέχουν να κρατούνται μακριά από μια θριζική αμφισβήτηση της εξουσίας. Όπως είπαμε, υπάρχει στην ελληνική κοινωνία μια μεγάλη κινητικότητα. Ο αγρότης μεν δε συμμετέχει, αλλά το σχολικό σύστημα στην Ελλάδα, η βίτρινα του κράτους, αφήνει τον αγρότη, ας μην το ξεχνάμε, να περάσει σε μικροαστικά στρώματα ή σε άλλα στρώματα. Κάτι που δεν γίνεται στις δυτικές χώρες. Υπάρχει μια αντίφαση. Ενώ η αγροτιά δεν μιλάει, δεν συμμετέχει, τεράστιο ποσοστό παιδιών αγροτών μπορούν και πηγαίνουν σχολείο. Ένα σχολικό σύστημα, από την άποψη αυτή, πολύ δημοκρατικότερο από άλλες χώρες, που επιτρέπει σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό αγροτών να γίνονται μικροαστοί. Έτσι οι λαϊκές μάζες πλέονταν το κράτος όχι σαν εξουσία αλλά σαν μικροδουλίτσα. Μέσα από τη βίτρινα του κράτους, βλέπει ο αγρότης ότι το

7. Η συζήτηση αυτή πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1975, και πήραν μέρος οι: Γ.Βέλτσος, Κ.Βεργόπουλος, Γ.Νοταράς, Ν.Πουλαντζάς, Α.Στάγκος και Κ.Τσουκαλάς (Αντί, τεύχη 24,26-27, Αυγούστος-Σεπτέμβριος 1975).

παιδί του θα πάρει μια θεσούλα. Η μεταρρατική αστική τάξη δίνει ένα μέρος του κρατικού μηχανισμού στις αρχόμενες τάξεις, ώστε με την κινητικότητα να υπάρχει μια σχετική συμμετοχή που θα αποτρέπει το έσπασμα. Συγχρόνως όμως τραβάει τον ουσιαστικό και μόνιμο χώρο της εξουσίας σε άλλα κέντρα» (Πουλαντζάς 1975δ).

Το μετεμφυλιακό κράτος αποκλείει τη συμμετοχή των μαζών, απαγορεύει την παρουσία τους στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς (κοινοβουλευτικές λειτουργίες, κόμματα, συνδικάτα κλπ). Αντικειμενικά λοιπόν η εκπαίδευση παραμένει η μόνη δυνατότητα και διέξοδος όπου μπορούν να διοχετευθούν οι πιέσεις των λαϊκών μαζών. Αυτό εξηγεί κατ' αρχήν το ιδιαίτερο κοινωνικό δάρος και την ιδεολογική «αίγλη» που αποκτά η εκπαίδευση στην Ελλάδα, δυσανάλογα με άλλες δυτικές χώρες. Εξηγεί επίσης και το διευρυμένο ρόλο της ως νομιμοποιητικού μηχανισμού της εξουσίας. Σύμφωνα με τον Πουλαντζά όμως, η αστική τάξη «παραχώρησε» στους αρχόμενους την εκπαίδευση. Αντίθετα με αυτήν την ερμηνεία, η εκπαίδευση δεν παραχωρήθηκε στις λαϊκές τάξεις άλλα κατακτήθηκε από αυτές. Η θέση για παραχώρηση υπότιμα, στην ουσία, τους οξύτατους και συχνά αιματηρούς κοινωνικούς αγώνες που αναπτύχθηκαν τόσο στη δεκαετία του '50 όσο κυρίως στη δεκαετία του '60. Δεδομένου ότι θέμα εξουσίας δεν ήταν δυνατό να τεθεί εκ νέου, οι λαϊκές τάξεις «μετατόπισαν» την πάλη τους στην «διεκδίκηση» της εκπαίδευσης. Το όραμα της «κοινωνικής ανόδου» μέσω της εκπαίδευσης εμφανίζεται υπερβολικά ενισχυμένο λόγω της ήπτας, και ίσως της εμπεδωμένης ηπτοπάθειας των μαζών. Η ιδεολογία της «κοινωνικής ανόδου» είναι βέβαια μιούρη της ηγεμονίας (διείσδυσης) της αστικής/μικροαστικής ιδεολογίας μέσα στις κυριαρχούμενες τάξεις. Ποέπει όμως να διευκρινίσουμε ότι η ιδεολογία αυτή δεν επιβάλλεται από τον «απρόσκοπτο» ρόλο των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους, αλλά είναι το αντικειμενικό αποτέλεσμα της λαϊκής πίεσης προς την εκπαίδευση.

Η «μετατόπιση» των κοινωνικών αγώνων γύρω από την εκπαίδευση δεν αφαιρεί προφανώς τίποτα από τον ταξικό και πολιτικό τους χαρακτήρα. Ήδη από το 1956, όταν ξεσπούν οι πρώτοι αγώνες για μείωση των διδάκτρων, κεντρικό σύνθημα αναδεικνύεται το «να σπουδάσουν οι φτωχοί». Δεν είναι λοι-

πόν μόνο η ανάπτυξη του ελληνικού καπιταλισμού αλλά και οι σκληρές ταξικές συγκρούσεις για «άνοιγμα» της εκπαίδευσης που θα οδηγήσουν στη ραγδαία μαζικοποίηση του πανεπιστημίου. Οι φοιτητές από 22.530 το 1958 θα φτάσουν τις 28.000 το 1961, τις 68.000 περίπου το 1967, και τις 76.200 το 1970⁸. Το μαζικό πανεπιστήμιο είναι γεγονός, όπως επίσης και το παράγωγό του, ένα νέο κοινωνικό υποκείμενο, το φοιτητικό κίνημα, που από τότε θα αποτελεί συστατικό στοιχείο του λαϊκού κινήματος.

3.3. Η ανασύνταξη των λαϊκού μπλοκ κατά την περίοδο 1949-1961: a) 1949-1958, b) 1958-1961

Αν και τα διαθέσιμα στοιχεία για το απεργιακό κίνημα στην προδικτατορική περίοδο είναι ελάχιστα, όχι ιδιαίτερα αξιόπιστα και αντιφατικά, μπωρούμε εντούτοις να εξάγουμε ορισμένα συμπεράσματα⁹. Ένα πρώτο συμπέρασμα είναι ότι η περίοδος μέχρι το 1960 είναι περίοδος χαμηλής κινητικότητας των μαζών.¹⁰ Η ανασύνταξη του ηπτημένου ΕΑΜικού μπλοκ που θα καταγραφεί στην «Ξαφνική» άνοδο της ΕΔΑ στο 25% το 1958 δεν είναι αποτέλεσμα ανάπτυξης οπιμαντικών κοινωνικών αγώνων. Μάλιστα, όπως φαίνεται και από τον πίνακα 31 και τα διαγράμματα 4,5,6, το 1958-59 παρατηρείται σχετική κάμψη των απεργιακών αγώνων (Στεφανάτος 1966, σελ.74). Στο φαινόμενο αυτό θα συντελέσει και η ένταση της τρομοκρατίας που επανεμφανίστηκε μετά την επιτυχία της Αριστεράς στις εκλο-

8. ΕΣΥΕ, Στατιστικές Εκπαίδευσης// Επίσης Μαρτίους 1985

9. Οι πηγές που χρησιμοποιούμε είναι δύο: α) Τα στοιχεία που παραθέτει ο Ρ.Φακιολάς (1978) και τα οποία απηχούν την επίσημη εκδοχή του Υπουργείου Εργασίας, β) Τα στοιχεία που παραθέτει ο Στεφανάτος (1966) και τα οποία αποτελούν τα επίσημα στοιχεία της Αριστεράς.

10. Στις 12 Οκτωβρίου 1955, συγκαλείται η Α' Πανελλαδική Συνδιάσκεψη του Δημοκρατικού Συνδικαλιστικού Κινήματος (ΔΣΚ). Συμμετέχουν 200 αντιπρόσωποι από όλη την Ελλάδα. Η συγκρότηση του ΔΣΚ, που αποτελεί στελεχιακή οργάνωση της ΕΔΑ, θεωρείται σταθμός στην ανασύνταξη του συνδικαλιστικού κινήματος. Σχετικά ΚΚΕ 60ΧΑ, σελ.114// Φακοιλάς 1978// Κατσανέδας 1981, σελ.20// Μπλέκος 1985, σελ.24// Την ίδια χρονιά ιδρύνεται και η Ένωση Τραπεζικών Οργανώσεων, που θα μετονομαστεί το 1961 σε ΟΤΟΕ.

γές. Αν και στο εκλογικό αποτέλεσμα δεν συμπυκνώνεται τη δράση μαζικών κινημάτων αλλά η κοινοβουλευτική ανασύνταξη του ΕΑΜικού μπλοκ, εντούτοις, το αποτέλεσμα έχει τη δική του δυναμική. Θα αποτελέσει αφετηρία για τη ραγδαία οιζοσπαστικοποίηση των μαζών στην αυγή της δεκαετίας του '60. Η περίοδος 1958-1961 είναι λοιπόν μεταβατική.

Το 1960 είναι έτος κοινωνικής αναταραχής. Κλείνει, ήδη, η πρώτη περίοδος καπιταλιστικής ανάπτυξης υπό την «αιγίδα του κράτους» (1953-1961), ύστερα από την περίοδο «ανόρθωσης» (1945-1950) του ελληνικού καπιταλισμού και την περίοδο οικονομικής κρίσης (1951-1952) (Ιωακείμογλου-Μηλιός 1987). Ενώ ο ελληνικός καπιταλισμός «ετοιμάζεται» για το μεγάλο άλμα (1961-1979), ο «εφεδρικός στρατός» αριθμεί 800.000 ενώ το 1960 αρχίζει το μεταναστευτικό κύμα (Πουλοπούλου 1986, σελ.46)¹¹. Στα τέλη του '60 (ορόσημο η 1η Δεκέμβρη 1960 και τη αιματηρή σύγκρουση με την αστυνομία) εισβάλλει ορμητικά στο πολιτικό προσκήνιο ένα νέο προλεταριακό υποκείμενο, ο οικοδόμοι, προϊόν της καπιταλιστικής συσσώρευσης που πραγματοποιείται με άλματα στον κλάδο των κατασκευών. Οι οικοδόμοι θα αποτελέσουν τη δύναμη κρούσης των εργατικού κινήματος που αναττύσσεται μετά το '60. Περισσότερο από κάθε άλλο κοιμάτι του, θα δρεθούν στην πρωτοπορία των αγώνων και της βίαιης σύγκρουσης με το κράτος¹².

11. «Την ένταση των κοινωνικών αγώνων κατά τα τέλη του 1960 [...] προκαλεί η οικονομική πολιτική του Καραμανλή που αποδιέπει στη νομιμοτική σταθερότητα και την οικονομική ανασυγχρότηση με συμπτύξεις όμως του λαϊκού εισοδήματος. Η ελληνική οικονομία περνάει σε νέα φάση ανάπτυξης. Παλαιές και νέες κατηγορίες εργαζομένων δεν δέχονται η ανάπτυξη αυτή να γίνεται σε βάρος τους. Διεκδικούν το μερίδιο που τους ανήκει. Εξάλλου, η Αριστερά που έχει σε μεγάλο βαθμό ανασυγχροτηθεί, παίζει το ρόλο της στην οργάνωση των αγώνων» (Λιναράδάτος 1978, σελ.535)// Ομοίως ΚΚΕ 60ΧΑ, σελ.159.

αγώνων» (Λιναρόπουλος 1978, σελ. 10), που δημοσιεύθηκε το 1950.

12. «Μέσα σε λίγα χρόνια οι οικοδόμοι, που το 1950 ήταν κάτου 70.000 άτομα, έφτασαν τις 200.000. Ήταν ένα προλεταριάτο νέο, δυναμικό, που εμφάνιζε όλα τα χαρακτηριστικά του εργάτη-μάζα [...] Την ίδια στιγμή που στην Ευρώπη αναπτύσσονταν (με κέντρο τον εργάτη αλυσίδας της αυτοκινητοβιο-μηχανίας, και γενικά τον εργάτη της αλυσίδας παραγωγής) το φαινόμενο του “εργάτη-μάζα”, στην Ελλάδα ο μόνος τομέας της παραγωγής που εμφάνιζε αντίστοιχα χαρακτηριστικά ήταν ο τομέας των κατασκευών. Ο Έλληνας “εργάτης-μάζα” ήταν ο οικοδόμος στα τέλη του '50 αρχές του '60. Και αυτός ο εργάτης παρουσίαζε αντίστοιχα κοινωνικά και πολιτικά χαρακτηριστικά με εκείνον της Ευρώπης: πολιτική και κοινωνική ριζοσπαστικότητα, πάλι στο επί-

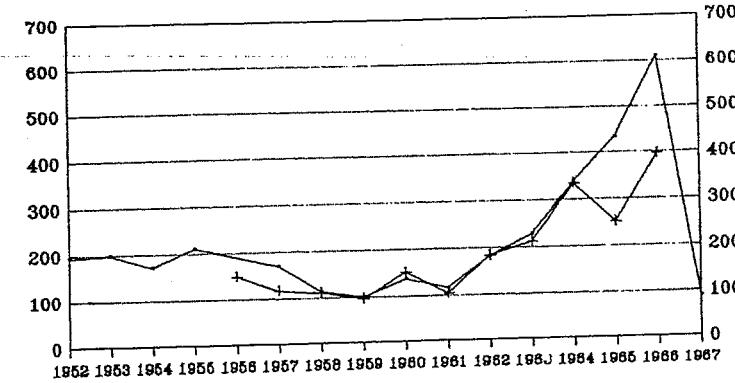
ΠΙΝΑΚΑΣ 31

Αριθμός απεργιών, απεργών και χαμένων ωρών εργασίας στην Ελλάδα, 1952-1967

	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
Πηγή: Φακιολάς																
Απεργίες	195	193	172	210	-	169	113	100	135	115	182	228	339	434	609	89
Αριθμός Απεργών ^a	153	85	49	50	-	115	92	42	56	53	57	101	164	255	349	91
Χαμένες ώρες ^a	1615	953	312	553	-	1138	874	469	650	705	1030	2652	2771	3631	5695	901
Χαμένες ώρες/Απεργία ^a	8.28	4.81	1.81	2.63	-	6.73	7.73	4.69	4.81	6.13	5.66	11.63	8.17	8.37	9.35	10.12
Απεργοί/Απεργία ^a	10.56	11.21	6.37	11.06	-	9.90	9.50	11.17	11.61	13.30	18.07	26.36	16.90	14.24	16.32	9.90
Πηγή: Στεφανάτος	0.78	0.43	0.28	0.24	-	0.68	0.81	0.42	0.41	0.46	0.31	0.44	0.48	0.59	0.57	1.02
Απεργίες	147	115	110	95	150	103	183	212	335	252	395					
Αριθμός Απεργών ^a	320	500	190	141	395	215	450	749	538	964	1585					
Χαμένες ώρες ^a	4100	5400	1400	1600	3800	2800	6000	12000	22000	12500						
Χαμένες ώρες/Απεργία ^a	27.89	46.96	12.73	16.84	25.33	27.18	32.79	56.60	65.67	49.60						
Απεργοί/Απεργία ^a	12.81	10.80	7.37	11.35	9.62	13.02	13.33	16.02	40.90	12.96						
Πηγή: Στεφανάτος	2.18	4.35	1.73	1.48	2.63	2.09	2.46	3.53	1.61	3.83	4.01					

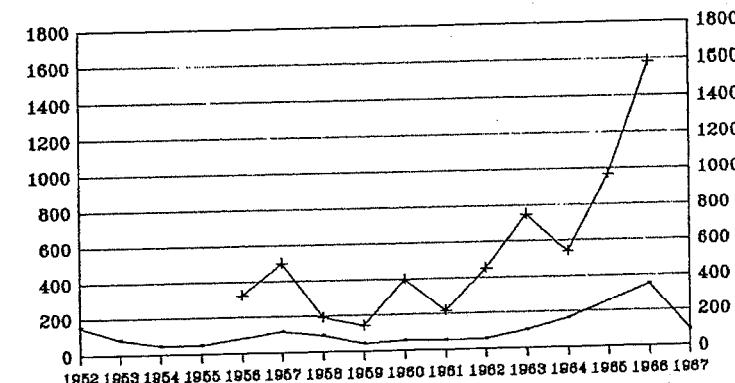
Πηγή: Φακιολάς 1978 // Στεφανάτος 1966

(a) σε χιλιάδες

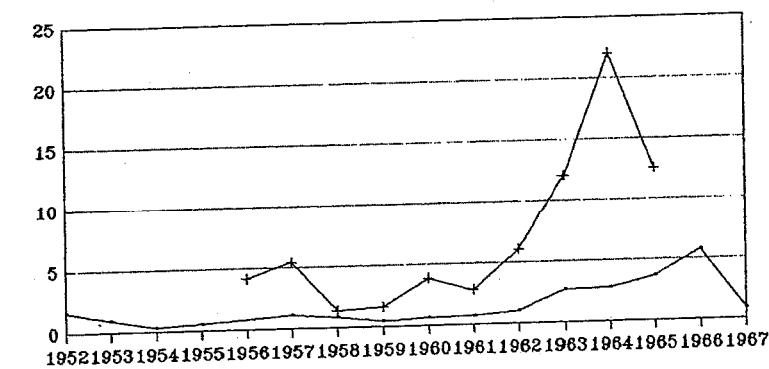
Διάγραμμα 4: Αριθμός απεργιών 1952-1967

Πηγή: Φακιολάς (1978), + Στεφανάτος (1966)

Διάγραμμα 5: Αριθμός απεργιών 1952-1967 (σε εκατομμύρια)

Πηγή: Φακιολάς (1978), + Στεφανάτος (1966)

Διάγραμμα 6: Χαμένες ώρες εργασίας 1952-1967 (σε εκατομμύρια)

Πηγή: Φακιολάς (1978), + Στεφανάτος (1966)

Το 1961 υπάρχει πτώση του απεργιακού κινήματος λόγω των εκλογών (πίνακας 31, διαγράμματα), όμως, οι διάσπαρτοι κοινωνικοί αγώνες που εξακολουθούν να αναπτύσσονται είναι αποδεικτικό στοιχείο της νέας φάσης. Εκτός από τους οικοδόμους, έχει επίσης τεθεί σε «κίνηση» και το εργοστασιακό προλεταριάτο. Σημαντικοί αγώνες αναπτύσσονται στα μεταλλεία (Λαυρίο), στην υφαντουργία κλπ. Παράλληλα, εντείνονται οι αγροτικές κινητοποιήσεις, οι αγώνες για την εκπαίδευση και οι αγώνες των κρατουμένων και συγγενών για γενική αμνηστία. Η νέα περίοδος ανάπτυξης της ταξικής πάλης που αρχίζει το 1958 και η ενίσχυση της Αριστεράς, επιβάλλουν στη Δεξιά και στη Μοναρχία τη σκλήρυνση και την ένταση της κρατικής καταστολής που θα οδηγήσει στις εκλογές «δύο και νοθείας» (29 Οκτωβρίου 1961)¹³. Η τρομοκρατία και η νοθεία που βασικό στόχο είχαν την πολιτική εξόντωση της Αριστεράς αλλά στην εξέλιξη περιέλαβαν και το Κέντρο, είχαν τελικά αντίστροφο αποτέλεσμα από αυτό που επεδίωκαν. Αντί να αποτελέσουν απάντηση στην (κοινοβουλευτική) ανασύνταξη του ΕΑΜικού μπλοκ διαμέσου της ΕΔΑ, απονομμοποίησαν τη Δεξιά και το κράτος. Έγιναν το σημείο πυροδότησης των κοινωνικών αγώνων στη δεκαετία του '60 και της έξυνσης της ταξικής πάλης, εντείνοντας τον αντικρατισμό των λαϊκών μαζών και πολιτικο-

πεδο της παραγωγής - μεροκάματο και ωράριο - χρησιμοποίηση της προλεταριακής δύναμης, εξισωτισμός, επέκταση των αγώνων [...] Οι αγώνες που δίνουν είναι υποδειγματικοί, είναι αγώνες οικονομικοί και πολιτικοί. Είναι αγώνες για τη μείωση του ωραρίου εργασίας - οι οικοδόμοι κέρδισαν μια κατάκτηση με έναν τρόπο μοναδικό σε παγκόσμιο επίπεδο, μείωσαν τις ώρες δουλειάς σε 7 τη μέρα χωρίς τη συμφωνία των αφεντικών και του κράτους, την αποφάσισαν και την εφάρμοσαν μονομερώς χωρίς να ωρτήσουν κανένα! [...] Πρωτοστατούν στις πολιτικές κινητοποιήσεις, αποτελούν μαζί με τους φοιτητές το "δίδυμο" της δεκαετίας του '60, το δίδυμο των Ιουλιανών» (Καραμπελίάς 1985, σσ.92-93). Ομοίως τη σημαντική μπροσσούρα της Ομάδας Μελέτης, οι οικοδόμοι και η οικοδομή στη μεταπολεμική Ελλάδα, Αθήνα, 1975// Για την πανελλαδική απεργία της 1ης Δεκεμβρίου 1960, που θεωρείται ορόσημο του κινήματος των οικοδόμων (συμμετείχαν περίπου 100.000), καθώς και την αιματηρή σύγκρουση με την αστυνομία Λιναρδάτος 19786, σσ.533-535// ΚΚΕ 60ΧΑ, σελ.162 και 165// Στεφανάτος 1966// Για την πρωτομαγιά του 1960, Λιναρδάτος 19786, σελ.532// Για τις απεργίες του 1960, Νεφελούνδης Β. 1966.

13. Για το πολιτικό κλίμα Λιναρδάτος 1986// Βλέπε επίσης τη Μαρών Βίβλο της ΕΔΑ, στο ΕΔΑ [3]// Για τις κόμιζατα, Νικολακόπουλος 1985.

ποιώντας, στο έπακρο, τους κοινωνικούς αγώνες¹⁴.

Το 1952-53, αρχίζει η ανάπτυξη των αγώνων για το Κυπριακό, που, όπως προείπαμε, θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των κοινωνικών αγώνων συνολικά, αλλά και του κινήματος της νεολαίας ειδικότερα (το 1952 ιδρύεται και η ν.ΕΔΑ μετά τη δίαιτη διάλυση της Ενιαίας Δημοκρατικής Νεολαίας Ελλάδας - ΕΔΝΕ, τον Αύγουστο του 1952) (Μαρτέν 1984)¹⁵. Το κίνημα της νεολαίας πρωτοστατεί στους διεξαγόμενους αγώνες καθ' όλην τη διάρκεια της περιόδου 1955-1959. Οι κινητοποιήσεις του Κυπριακού, σύντομα, θα διευρυνθούν σε κινητοποιήσεις με στόχο τον εκδημοκρατισμό της εκπαίδευσης. Λίγους μήνες μετά τις αιματηρές συγκρούσεις για το Κυπριακό (Μάρτιος 1956), στις 16 Οκτωβρίου του '56 θα πραγματοποιηθεί η πρώτη μεγάλη φοιτητική κινητοποίηση για τη μείωση των διδάκτρων (Λιναρδάτος 19786, σελ.168). Στην περίοδο που εγκαινιάζεται μετά το 1958, οι φοιτητικοί και νεολαίοιστικοί αγώνες εισέρχονται σε νέα φάση. Το καλοκαίρι του 1959, το Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο συμπυκνώνει και μορφοποιεί το διεκδικητικό πρόγραμμα του φοιτητικού κινήματος¹⁶. Η αντίδραση σ' αυτήν την ανασυγκρότηση και ανασύνθεση του νεολαίοιστικου κινήματος θα εκφραστεί με την ίδρυση της ΕΚΟΦ, το Δεκέμβριο του 1959.

14. Στην απόφαση της 3ης Ολομέλειας του ΚΚΕ (Μάιος του 1962), τονίζεται: «[...] Με το εκλογικό πραξικόπημα η κυβέρνηση Καραμανλή όχι μόνο δεν εξασφάλισε τη σταθεροποίηση που επιδίωκε αλλά έγινε ακόμα πιο μεγάλη η αστάθεια της» (ΚΚΕ [8], σελ.189).

15. Για τις κινητοποιήσεις του 1953-54, Λιναρδάτος 19786, σελ.72,206, 254.

16. «[Το Β' Πανσπουδαστικό Συνέδριο] συζητά ολόκληρο το πρόβλημα της Παιδείας και ιδιαίτερα της Ανάπτυξης. Στην απόφασή του, τονίζει την ανάγκη να εκσυγχρονιστεί η Παιδεία χωρίς να αγνοηθεί και η εθνική πολιτιστική μας παράδοση. Ζητά να αναπροσαντολιστεί η Παιδεία και να γίνει καθολική η παραδοσή. Ζητά να προστατεύεται η μέση και ανώτερη. Βασικό αίτημα του συνέδριου είναι να πατλασιαστεί το κονδύλι του προϋπολογισμού για την εκπαίδευση. Αναλυτικότερα αξιώνει: για τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, αυξημένες επιχορηγήσεις από το κράτος, αύξηση του επιστημονικού διδακτικού προσωπικού, μείωση των οικονομικών επιβαρύνσεων των σπουδαστών, αύξηση του αριθμού και των ποσών των υποτροφιών, στέγη, τροφή, ιατροφαρμακευτική περιθωρίψη, έκδοση των φοιτητικών συγγραμμάτων από ειδικό οργανισμό, φοιτητικό εισιτήριο στις συγκοινωνίες, επαγγελματική αποκατάσταση των αποφύτων [...] Το συνέδριο δίνει ώθηση στους διεκδικητικούς αγώνες των φοιτητών» (Λιναρδάτος 19786, σσ.475-476).

3.4. 1962-1965: Η έκρηξη των κοινωνικών αγώνων

Η περίοδος που ακολουθεί τις δυσλευτικές εκλογές του 1961, από το 1962 και μετά, είναι περίοδος ραγδαίας δύσησης της ταξικής πάλης. Μπαίνουμε στην τρίτη και σημαντικότερη περίοδο των κοινωνικών αγώνων μετά τον εμφύλιο πόλεμο, που θα χαρακτηριστεί από πρωτοφανή ένταση. Οι αγώνες αυτοί θα οδηγήσουν στην επαναστατική κατάσταση των Ιουλιανών.

3.4.1. Το εργατικό κίνημα

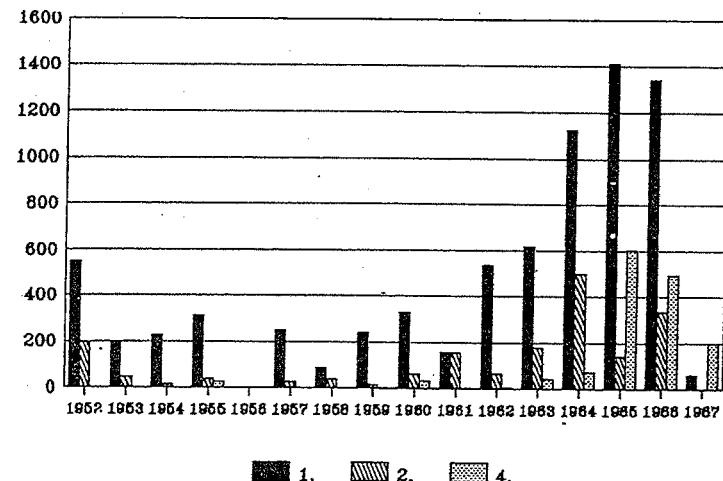
Το 1962 παρατηρείται διπλασιασμός των απεργιών και των απεργών (πίνακας 31, διαγράμματα) καθώς και πολιτικοποίησή τους. Σημαντική άνοδος των αγώνων εμφανίζεται στη βιομηχανία και στην ενέργεια (διαγράμματα 7,8). Ενώ το 1961 μόνο 12.6% περίπου των απεργιών και περίπου 1.0% των απεργών έχουν αιτήματα συνδικαλιστικά και δημοκρατικών ελευθεριών, το 1962 οι απεργίες με αντίστοιχα αιτήματα προσεγγίζουν το 24% και οι απεργοί το 17% (πίνακας 32). Το 1963 οι χαμένες ώρες εργασίας διπλασιάζονται (διάγραμμα 6). Οι μαζικοί εργατικοί αγώνες του 1962-63 εγκαινιάζουν μια νέα επιθετική περίοδο του εργατικού κινήματος. Είναι αγώνες για αυξήσεις, για συνδικαλιστικά και πολιτικά δικαιώματα. Ταυτόχρονα, το συνδικαλιστικό κίνημα ενοποιείται οργανωτικά με τη συγκρότηση των ΣΕΟ, που ουσιαστικά υπερβαίνουν την κρατική ΓΣΕΕ¹⁷. Στην έκρηξη των μαζικών αγώνων καθοριστικό ρόλο έπαιξαν οι κινητοποιήσεις του «Ανένδοτου» και κυρίως το αγωνιστικό πολιτικό κλίμα που διαμορφώθηκε σ' όλη την Ελλαδα. Ο «Ανένδοτος» είχε ένα βασικό πολιτικό αποτέλεσμα:

17. Οι Συνεργαζόμενες Εργατοϋπαλληλικές Οργανώσεις, γνωστές και σαν ΣΕΟ, ιδρύονται στο τέλος του 1962 και παίζουν ρόλο στην ενοποίηση του συνδικαλιστικού κινήματος, απέναντι στην υπό κρατικό έλεγχο ΓΣΕΕ. Από 35 τον αριθμό, το 1962, γίνονται 115, τον Απρίλιο του 1964 και 315 το Δεκέμβριο του ίδιου έτους. Σχετικά δές: Βασιλη Νεφελούδη (1965β), «Βασικά προβλήματα των συνδικαλιστικού κινήματος», ΕΑ, τεύχος 29, Δεκέμβριος// Του ίδιου (1966α), «Προβλήματα της συνδικαλιστικής δουλειάς», ΕΑ, τεύχος 31, Φεβρουάριος// (1966β), «Το συνδικαλιστικό πραξικόπεμπμα και η πάλη για την ανατροπή του», ΕΑ, τεύχος 35-36, Ιούνιος-Ιούλιος// Ομοίως Κατσανέδας 1981// Μπλέκος 1985// Για τις κρατικές παρεμβάσεις στη ΓΣΕΕ, Κουκουλές 1985.

λεσμα: δημιούργησε μια αγωνιστική ενότητα των μαζών στη βάση, πέρα από τη διαφορετική τους πολιτική εκπροσώπηση (Λιναρδάτος 1986α, Meyraud 1966). Σχετικά, ο Ν.Καράς διαπιστώνει: «αυτό που έχει μεγάλη σημασία είναι ότι οι δημοκρατικές δυνάμεις, δηλαδή και η Ένωση Κέντρου και η ΕΔΑ, δρέθηκαν στην από δω μεριά του οδοφράγματος και η ενότητα των μαζών που πραγματοποιήθηκε στη βάση ήταν μια μεγάλη κατάκτηση» (Καράς 1973, σελ.XXI). Τομή στην ανάπτυξη των κοινωνικών αγώνων θεωρείται η κηδεία του Γρ.Λαμπράκη, το Μάιο του 1963. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη πολιτική κινητοποίηση της μεταπολεμικής περιόδου στην οποία πήραν μέρος, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις, 500.000 με 700.000 άτομα¹⁸. Οι μαζικοί αγώνες της περιόδου 1962-1963 θα οδηγήσουν στην ανατροπή του Καραμανλή και της ΕΡΕ στις εκλογές του Νοεμβρίου 1963 και του Φεβρουαρίου 1964. «Το νέο πολιτικό κλίμα γίνεται ιδιαίτερα αισθητό στην ύπαιθρο, όπου τα προηγούμενα από το 1963 χρόνια της μετεμφυλιακής περιόδου ήταν δύσκολο να διαβάσεις ακόμα και μετριοπαθείς εφημερίδες του Κέντρου και της Δεξιάς. Η απελευθέρωση αυτή από την πίεση του αστυνομικού κράτους καθώς και οι παροχές προς τους αγρότες που έκανε η πρώτη κυβέρνηση Παπανδρέου εξηγούν τη μεγάλη μετατόπιση ψήφων από τη Δεξιά προς το Κέντρο που θα παρουσιαστεί στις επαρχίες [...] ανάμεσα στο Νοέμβρη του 1963 και τον Φλεβάρη του 1964 υποχώρησε ακόμη περισσότερο η φοβία και η αστυνομοκρατία στην ύπαιθρο» (Λιναρδάτος 1986α, σελ.339 κ.ε.).

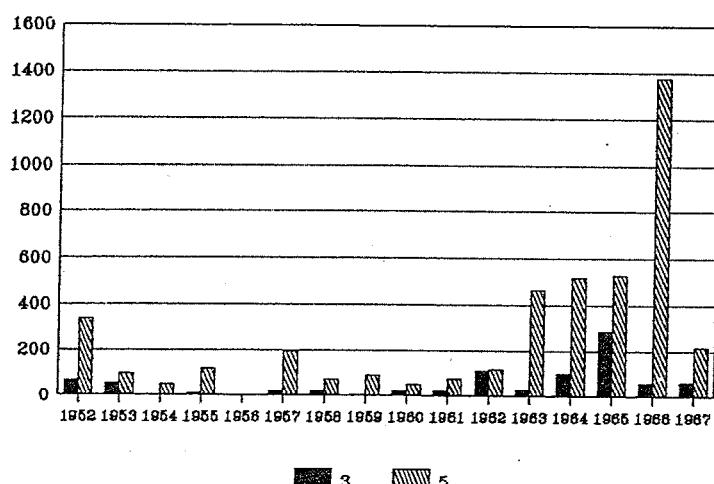
Η Ε.Κ., νικήτρια των εκλογών, θα εξασφαλίσει τη συναίνεση των λαϊκών μαζών μόνο για τρεις μήνες. Αποκαλυπτική είναι η σύγκριση των στοιχείων που αφορούν στις απεργίες, κατά τρίμηνο, του 1964, με τα αντίστοιχα του 1963. Ενώ στο πρώτο τρίμηνο του 1963 σημειώνονται 56 απεργίες (184.700 απεργοί), στο πρώτο τρίμηνο του 1964 (περιόδος εκλογών) ση-

18. Για την κηδεία Λαμπράκη, α) σχετικά με το πολιτικό κλίμα και τις διαφωνίες στην Αριστερά: Λιναρδάτος 1986α, σελ.268 κ.ε. β) Για τις πολιτικές επιπτώσεις της δολοφονίας: Χαραλάμπης 1985. γ) Για τη σημασία της αναφορικά με το λαϊκό κίνημα: Καράς 1973, σελ.XXII// Επίσης Νεφελούδης Β. 1963, σελ.33 και 89// του ίδιου 1965β// ΚΚΕ, απόφαση του 9ου Συνεδρίου (1974)// ΚΚΕ [8], σελ.202.

Διάγραμμα 7: Χαμένες ώρες εργασίας 1952-1967 στους κλάδους: 1. Βιομηχανία, 2. Λιγνιτορυχεία – Μεταλλεία, 4. Κατασκευές

Πηγή: Φακιολάς (1978)

Διάγραμμα 8: Χαμένες ώρες εργασίας 1952-1967 στους κλάδους: 3. Ηλεκτρισμός – Φωταέριο, 5. Μεταφορές – Επικοινωνίες

Πηγή: Φακιολάς (1978)

ΠΙΝΑΚΑΣ 32

Ποσοστό (%) απεργιών και απεργών με αιτήματα συνδικαλιστικά και δημοκρατικά ελευθεριών, 1956-1965

Έτος	απεργίες	απεργοί
1956	6.8	1.4
1957	10.4	0.85
1958	5.45	1.7
1959	14.7	1.8
1960	18.0	15.2
1961	12.6	0.9
1962	24.0	16.9
1963	23.6	20.0
1964	17.9	11.3
1965	30.95	76.0

Πηγή: Στεφανάτος, 1966, πίνακας 4 // Βλέπε επίσης Φακιολάς 1978, πίνακας 3.

μειώνονται 40 απεργίες (μόνο 18.500 απεργοί). Η σύγκριση για το δεύτερο τρίμηνο είναι τελείως διαφορετική. Στο δεύτερο τρίμηνο του 1963 σημειώνονται 40 απεργίες (311.200 απεργοί), ενώ το 1964 οι απεργίες του δεύτερου τριμήνου φτάνουν τις 100 (υπερδιπλάσιες από το πρώτο τρίμηνο του έτους) και οι απεργοί τις 420.000, αυξάνονται δηλαδή κατά 23 φορές σε σχέση με το πρώτο τρίμηνο (πίνακας 33). Η λαϊκή νίκη των εκλογών του 1964 πυροδοτεί μια πρωτοφανή δυναμική κοινωνικών αγώνων.

Οι απεργίες του 1964 εκτός από τη μεγάλη τους ανάπτυξη εμφανίζουν δύο ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: 1) αυξάνει σημαντικά το ποσοστό συμμετοχής των βιομηχανικών εργατών, που εισβάλλουν παράλληλα με τους οικοδόμους στο πολιτικό πρόσκηνο: 40% των απεργών του 1964 είναι εργαζόμενοι σε βιομηχανικές επιχειρήσεις (πίνακας 34). Η θεαματική άνοδος των απεργιών του κλάδου απεικονίζεται στο διάγραμμα 7. Ορόσημο στους αγώνες του βιομηχανικού προλεταριάτου αποτελούν τα γεγονότα του Λαυρίου τον Ιούλιο του 1964. Περισσότεροι από 400 εργάτες και εργάτριες, κλωστοϋφαντουργοί του εργοστασίου Καρέλα, πραγματοποιούν κατάληψη και υπερασπίζο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 33
Απεργοί και απεργίες ανά τριμήνο 1963-1964 (11μηνο)

	Αριθμός απεργιών		Αριθμός απεργών	
	1963	1964	1963	1964
1ο Τριμήνο	56	40	184.700	18.500
2ο Τριμήνο	40	100	311.200	420.000
3ο Τριμήνο	84	97	294.800	274.500
2μηνο Οκτωβρίου-Νοεμβρίου	28	76	200.200	108.000
11μηνο	208	313	990.900	821.000

Πηγή: «Συνδικαλιστής» 1964, σελ. 39

νται το εργοστάσιο, όταν η χωροφυλακή εισβάλλει σ' αυτό, γενικεύοντας τη σύγκρουση σ' ολόκληρη την περιοχή (Λιναρδάτος 19866, σσ.28-29, Στεφανάτος 1966).

2) Αυξάνει τόσο η ένταση όσο και η διάρκειά τους. Οι απεργίες μεγάλης διαρκείας είναι η κυρίαρχη μορφή (πίνακας 35). Ένας άλλος συγγραφέας υπολογίζει τον αριθμό των απεργιών που διαρκούν πάνω από 11 ημέρες ως εξής:

1962:8, 1963:25, 1964:30 (4 διαρκούν περισσότερο από 51 ημέρες), 1965:29 (1 περισσότερο από 51 ημέρες), 1966:47 (1 περισσότερο από 51 ημέρες) (Φακιολάς (1978, πίνακας 4, σελ.119). Η σκλήρυνση της στάσης των εργαζομένων υπήρξε η απάντηση τους στις υπαναχωρήσεις της κυβέρνησης της Ε.Κ. από τις προεκλογικές και προγραμματικές υποσχέσεις της, στην ακόμα μεγαλύτερη σκλήρυνση της εργοδοσίας απέναντι στις εργατικές διεκδικήσεις και στην αντεπίθεση της Δεξιάς με την κινδυνολογία του «κομμουνιστικού κινδύνου», που ξεκίνησε μετά το σοκ της εκλογικής ήττας της EPE. Είναι ενδεικτικό, ακόμη, ότι το 1964, από το σύνολο των απεργιών: α) 9.5% έχουν ως αίτημα την επαναπρόσληψη απολυμένων (1962:7.1%, 1963:8.8%, 1965:5.7%, 1966:2.95%) και β) 9.8% γίνονται για λόγους αλληλεγγύης (1962:7.1%, 1963:7.45%, 1965:6.7%, 1966:5.6%) (Φακιολάς 1978). Η αποτελεσματικότητα της ταξικής σύγκρουσης διακρίνεται και στον τρόπο «λύσης» των απεργιών. Ενώ το 1962 μόνο 33 απεργίες θα λυθούν με απ' ευθείας διαπραγμά-

ΠΙΝΑΚΑΣ 34

Διάρθρωση αριθμού χαμένων ωρών εργασίας, κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας 1962-1967 (σε χιλιάδες)

Κλάδος	1962	1963	1964	1965	1966	1967 ¹
1. Βιομηχανία	76.1	23.3	40.6	38.9	23.6	6.7
2. Λιγνιτορυχεία-Μεταλλεία	9.2	6.7	18.0	3.9	5.9	-
3. Ηλεκτροισμός-Φωταέριο	15.7	1.1	3.6	7.8	1.0	6.9
4. Κατασκευές	1.0	1.6	2.7	16.6	8.7	21.6
5. Μεταφορές-Επικοινωνίες	17.0	17.5	18.6	14.5	24.2	23.6
6. Τράπεζες	-	3.9	6.5	7.2	10.3	4.6
7. Κρατικές Υπηρεσίες	6.1	10.6	2.2	6.4	15.8	10.6

Πηγή: Φακιολάς 1978, πίνακας 2.

1. Για τη χρονική περίοδο από 1/1/1967-21/4/1967.

ΠΙΝΑΚΑΣ 35
Απεργίες μεγάλης διάρκειας 1961-1966.

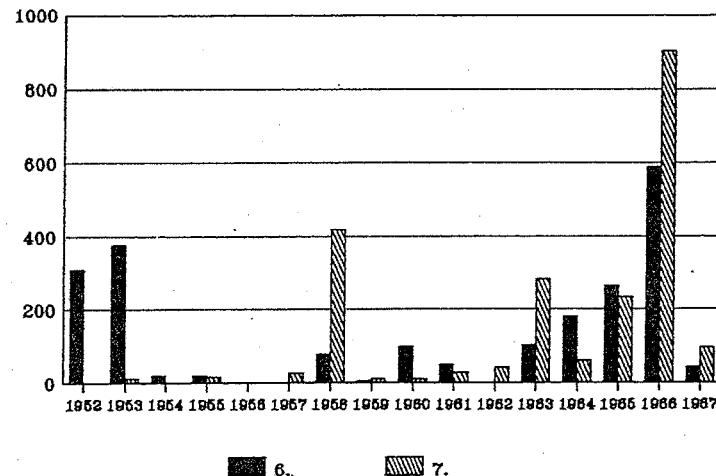
1961	17
1962	34
1963	56
1964	114
1965	75
1966	105

Πηγή: «Διάλογος» 1972δ // εφημερίδα «Ξεκίνημα» 1987.

τευση μεταξύ εργοδοτών-εργαζομένων και το 1963 μόνο 25, το 1964 φτάνουν στις 68, σχεδόν τριπλασιάζονται (Φακιολάς 1978)¹⁹.

Σ' ολόκληρη την προδικτατορική περίοδο, το συνδικαλιστικό

19. Σημαντικοί σταθμοί, από τις εκλογές του 1964 έως τα Ιουλιανά, θεωρούνται: α) η μεγάλη συγκέντρωση και πορεία που οργάνωσαν οι 115 ΣΕΟ, με αιτήματα αυξήσεις 20% και εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος (6 Απριλίου 1964), β) η πανεργατική συγκέντρωση στον Παναθηναϊκό (6 Απριλίου 1965). Σχετικά: Νεφελούδης Β. 1965δ// ΚΚΕ [8], σελ.220// Διάλογος 1972δ.

Διάγραμμα 9: Χαμένες ώρες εργασίας 1952-1967 στους κλάδους: 6. Τραπέζες, 7. Κρατικές Υπηρεσίες
Πηγή: Φακιολάς (1978)

κίνημα αναπτύσσεται σημαντικά και σε τομείς που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με το κράτος: τραπέζικοί, καθηγητές, ταχυδρομικοί, μεταφορές και ηλεκτρισμός (διαγράμματα 8,9). Ο κλάδος των μεταφορών, τηλεπικοινωνιών και ηλεκτρισμού προπορεύεται σε αριθμό απεργιών καθ' όλην τη δεκαετία 1956-1965: «[...] διακρίνεται για τις γερές και μαξικές συνδικαλιστικές οργανώσεις του και για τη συνεπή ηγεσία που έχουν μια σειρά συνδικάτα του, όπως πχ. η Ομοσπονδία Ηλεκτρισμού» (Στεφανάτος 1966). Η περίοδος αυτή, δηλαδή, αποτελεί την προϊστορία του κινήματος της Κοινής Ωφέλειας που θα αποτελέσει στη μεταπολίτευση βασική συνιστώσα του εργατικού κινήματος. Σ' αυτόν το χώρο θα συγκροτήσει το Κέντρο τη συνδικαλιστική του παράταξη, τη Δημοκρατική Συνδικαλιστική Αλλάγη, ιδιαιτέρως ισχυρή στα σωματεία των τραπεζοϋπαλλήλων με βασικούς ηγέτες τους: N.Παπαγεωργίου, I.Αλευρά, Παπαϊωάννου και Βιτώρη (Meynaud 1974, σελ.183). Είναι εν-

διαφέρον ότι η ανάπτυξη των αγώνων στους κλάδους αυτούς (μεταφορές, επικοινωνίες, τράπεζες, κρατικές υπηρεσίες) γίνεται μετά τα Ιουλιανά, το 1966, με αποτέλεσμα το ειδικό βάρος τους στο συνολικό απεργιακό κίνημα να αυξάνει σημαντικά (διαγράμματα 8,9). Αντίθετα, στους κλάδους της βιομηχανίας και των κατασκευών παρουσιάζεται σχετική κάμψη. Φαίνεται πως τα Ιουλιανά οριζοπαστικοποιούν περισσότερο αυτές τις κατηγορίες των εργαζομένων, που εισβάλλουν ορμητικά στο προσκήνιο. Αντίθετα, οι βιομηχανικοί εργάτες και οι οικοδόμοι, τα βασικά μαζί με τη νεολαία κοινωνικά υποκείμενα των Ιουλιανών, δείχνουν σημεία «κόπωσης». Έτσι, η κλαδική διάρθρωση των χαμένων ωρών εργασίας του 1966 είναι αισθητά διαφορετική απ' αυτήν των ετών 1964 και 1965 (πίνακας 34). Κάτι ανάλογο, σε μικρότερη βέβαια κλίμακα, θα συμβεί και στη μεταπολίτευση με την εισδολή και απόσυρση του εργοστασιακού κινήματος 1975-1977.

3.4.2. Οι αγροτικές κινητοποιήσεις

Ιδιαίτερη ανάπτυξη εμφανίζουν οι αγροτικές κινητοποιήσεις με βασικά αιτήματα τις χαμηλές τιμές των αγροτικών προϊόντων και τα αγροτικά χρέη, που παίρνουν το χαρακτήρα δίαιτου ξεσηκωμού, ενώ, συγχρόνως, είναι όλο και συχνότερα αιματηρές²⁰. Η ελληνική ύπαιθρος γνωρίζει για πρώτη φορά νέες μορφές κινητοποιήσεων: την εισδολή των τρακτέρ στα κέντρα των πόλεων, τη μη παράδοση των αγροτικών προϊόντων. «Στις κινητοποιήσεις των τελευταίων χρόνων παρουσιάζεται μια με-

20. Για την περιοδολόγηση των αγροτικών αγώνων στην προδικτατορική περίοδο διέπει με χρονολογική σειρά: Λιναρδάτος 1986a, ιδιαίτερα σελ.171// Παπαδομιχελάκης Σ. (1963), «Το δίπτυχο των αγροτικών αγώνων», ΕΑ, τεύχος 1, Αύγουστου// Σακελλάρης Β. (1963), «Οι αγώνες των αγροτών σε νέα άνοδο», ΕΑ, τεύχος 2, Σεπτέμβριος// Στρίγκος Λ. (1964), «Η κατάσταση στο χωριό και τα καθήκοντα των αριστερών», ΕΑ, τεύχος 16, Νοέμβριος. Σύμφωνα με τον τελευταίο συγγραφέα, το 1962, παίρνουν μέρος στις αγροτικές κινητοποιήσεις περίπου 300.000 αγρότες, ενώ το 1961 είχαν πάρει μέρος 150.000// Σακελλάρης (1965a), «Για την αναγέννηση της υπαίθρου», ΕΑ, τεύχος 24, Ιούλιος// Σακελλάρης (1965b), «Οι αγρότες στο μέτωπο της δημοκρατίας», ΕΑ, τεύχος 28, Νοέμβριος// Για τις συγκρούσεις στη Θεσσαλονίκη, Ιούλιος 1966, Λιναρδάτος 1986b, σελ.357-359.

γαλύτερη ποικιλία μορφών πάλης. Δίπλα στις συγκεντρώσεις, τα συλλαλητήρια, τα συνέδρια κλπ, εμφανίζονται μορφές πάλης όπως οι αγροτικές «απεργίες» ολοκλήρων περιοχών, οι κάθοδες στις δημόσιες και η κατάληψη τους, οι πορείες και κάθοδες σε πόλεις, το μαζικό κάψιμο ή η καταστροφή προϊόντων στη δημόσια ή στις πόλεις, το σταμάτημα τρένων, οι καταλήψεις κτημάτων κλπ. Μαζικότερο χαρακτήρα πήρε τα τελευταία δύο χρόνια και η ίδια η προετοιμασία των αγώνων» (Στρίγκος 1964, σελ.41). Παρά τη δυναμική των αγροτικών αγώνων όμως, δεν μπορούμε να μιλήσουμε ουσιαστικά για συγκροτημένο και διαρθρωμένο αγροτικό κίνημα στην προδικτατορική περίοδο, όπως άλλωστε και στη μεταπολιτευτική. Οι αγώνες παραμένουν κατακερματισμένοι, δεν ενοποιούνται ούτε κλιμακώνονται, πολύ περισσότερο, δεν συναρθρώνονται με τα άλλα κινήματα της περιόδου (εργατικό, νεολαίστικο). Μετά τον εμφύλιο, το ζήτημα της εργατοαγροτικής συμμαχίας δεν θα ξανατεθεί. Ανεξάρτητα όμως από αυτό, η ανάπτυξη των αγροτικών κινητοποιήσεων και η σύγκρουση με το κράτος, οδηγεί σε διάρρηξη των σχέσεων εκπροσώπησης των αγροτών με το μπλοκ της Δεξιάς. Αυτή η διεργασία θα εκφραστεί στο εκλογικό αποτέλεσμα των βουλευτικών εκλογών του 1963 και 1964 (Λιναρδάτος 1986, σελ.173, Νικολακόπουλος 1985). Στην περίοδο που έπεται των Ιουλιανών, οι οικονομικοί αγώνες των αγροτών «σημειώνουν τη μεγαλύτερη άνοδο μεταπολεμικά, αγκαλιάζοντας όλους του κλάδους των παραγωγών και με συμμετοχή 400.000 αγροτών στις πολύμορφες κινητοποιήσεις, με ξεχωριστής σημασίας, την πάλη των καπνοπαραγωγών και σιτοπαραγωγών Θεσσαλονίκης, στις 10 Ιουλίου 1966, που δέχτηκε τη δολοφονική επίθεση της χωροφυλακής με όπλα και χειροβομβίδες, με αποτέλεσμα να τραυματιστούν 150 αγρότες» (Διάλογος 1972b, σελ.92).

3.4.3. Το κίνημα της νεολαίας

Στην περίοδο που εγκαινιάζεται με τις εκλογές του 1961, μέσα στο συνολικό κλίμα των μαζικών αγώνων του «Ανένδοτου», το κίνημα της νεολαίας προσλαμβάνει μεγαλύτερες διαστάσεις. Το 1962 αποτελεί τομή στην ανάπτυξη του φοιτητικού κινήματος: «Στα πανεπιστήμια η κατάσταση ανατρέπεται. Τα διοικη-

τικά συμβούλια των συλλόγων, που κυριαρχούνταν μέχρι τότε από την ΕΚΟΦ, περνάνε στα χέρια των δημοκρατικών φοιτητών. Το εκπαιδευτικό πρόβλημα γίνεται αντικείμενο πολιτικών αγώνων και εγκαινιάζεται τις μεγάλες κινητοποιήσεις του 15% και του 1-1-4. Την άνοιξη του 1962, η βίαιη εισβολή της αστυνομίας στους πανεπιστημιακούς χώρους, παραβιάζοντας το ακαδημαϊκό άσυλο, δημιουργεί το κίνημα του 1-1-4» (Μαρτέν 1984, σ.30-31). Στους τελευταίους μήνες του 1962 και στις αρχές του 1963, αρχίζουν οι κινητοποιήσεις για το 15%. Οι αγώνες αυτοί ανθούν παράλληλα με τις πρώτες κινήσεις για την Ειρήνη, τον Αφοπλισμό και τις ξένες βάσεις στην Ελλάδα. Τον Απρίλιο του 1963, ιδρύεται η ΕΦΕΕ, στο Δ' Πανσπουδαστικό Συνέδριο. Ένα μήνα μετά, η δολοφονία του βουλευτή Γεργόρη Λαμπράκη θα γίνει αφορμή για τη θεαματική κορύφωση του νεολαίστικου κινήματος. Πολιτική μορφοποίηση αυτού του κινήματος θα αποτελέσει η Δημοκρατική Κίνηση Νέων «Γεργόρης Λαμπράκης» που συγκροτείται πανελλαδικά με διαδικασίες βάσης. Οι «Λαμπράκηδες» έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη και οργάνωση του κινήματος, συντελώντας στην υποχώρηση της τρομοκρατίας στην ύπαιθρο και πρωτοστατώντας στις κινητοποιήσεις των Ιουλιανών. Η κάμψη του νεολαίστικου κινήματος, μετά το 1966, πλην μεμονωμένων φοιτητικών εκρήξεων, όπως τον Φεβρουάριο του 1966 και τον Απρίλιο του 1967, θα συνοδεύσει τη συνολική ύφεση του λαϊκού κινήματος στη φάση αυτή.

3.4.4. «Ιουλιανά»: Η έκρηξη των κοινωνικών αντιθέσεων

«Η εξέγερση του λαού δεν ήταν τυχαίο φαινόμενο. Το κοινωνικό αδιέξοδο ωρίμαζε από καιρό. Ο μηχανισμός λειτουργίας του κρατικομονοπλαισιού καπιταλισμού και της αμερικανοκρατίας στην Ελλάδα αυξάνοντας αδιάκοπα την καταπιεστικότητά του σε βάρος των προλετάριων και της φτωχολογίας του χωριού και της πόλης και παράλληλα στριμώχνοντας την ταξική πάλη στα ασφυκτικά περιθώρια του αυθορμητισμού, δεν μπορούσε να κάνει τίποτα άλλο παρά να οδηγεί τις μάζες από τη χρόνια απάθεια στην αρδόσμενη εξέγερση. Δε χρειάστηκαν παρά μερικές μονάχα ώρες, μετά από τη ξέσπασμα της κρίσης στους κόλπους του κοινοβουλευτισμού [...] για να ξεσπάσει ο εργαζόμενος λαός [...] Και

η συσσωρευμένη οργή των μαζών έδιγαινε με όλη της την ορμητικότητα στην επιφάνεια»

ΨΥΡΟΥΚΗΣ 1976, σελ.356.

Η δυναμική των κοινωνικών αγώνων, που ξετυλίγονται στην ελληνική κοινωνία μετά το 1962, θα δρει την κορύφωσή της το 1965, στα «Ιουλιανά». Οι μαζικοί λαϊκοί αγώνες του διμήνου Ιουλίου-Αυγούστου 1965, για την ανατροπή του μοναρχικού πραξικοπήματος, είναι πρωτοφανείς²¹. Στο διάστημα των 40 ημερών μετά το πραξικόπημα, πραγματοποιούνται 400 λαϊκές συγκεντρώσεις σε ανοικτό χώρο!²² Δύο από αυτές, η κάθοδος του Γ.Παπανδρέου, από το Καστρί στο κέντρο της Αθήνας, και η κηδεία του Σωτήρη Πέτρουλα, είναι της τάξης των εκαντοντάδων χιλιάδων. Όπως σημειώνει ο Γ.Κάτρης: «ο ρυθμός 10 μεγάλων λαϊκών κινητοποιήσεων κάθε μέρα, δεν νομίζω ότι έχει προηγούμενο στην ελληνική ιστορία». Οι αγώνες αυτοί έχουν πολιτικοποιηθεί κατακόρυφα. Υπολογίζεται, ότι κατά τη διάρκεια του 1965 το 31% των απεργιών και το 76% των απεργών έχουν πολιτικά αιτήματα: την υπεράσπιση της συνταγματικής τάξης και της δημοκρατίας, την ανατροπή του παλαιανού πραξικοπήματος (πίνακας 32). Για πρώτη φορά μετά το 1946, πραγματοποιείται γενική πολιτική απεργία²³. Η απεργία αυτή αποτελεί τομή στην ιστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος. Εγγράφεται για πρώτη φορά μετά το ΕΑΜ σαν στοιχείο της στρατηγικής του. «Η γενική πολιτική απεργία είναι η ανώτερη μορφή της απεργιακής πάλης του προλεταριάτου. Με τη συμμετοχή και συμπαράσταση σ' αυτήν των άλλων στρωμάτων του πληθυσμού αποχτά πανεθνικό χαρακτήρα [...] Μια γενική πολιτική απεργία μπορεί να κηρυχθεί και να πετύχει μόνο σε συνθήκες οξυμένης πολιτικής κρίσης, όταν κορυφώνεται και

21. Για τα Ιουλιανά, Λιβιεράτος & Καραμπελιάς 1985// Χρονοστομίδης Σ. (1965), «Το χρονικό της κρίσης», ΕΑ, τεύχος 25-26, Αύγουστος-Σεπτέμβριος// Φ.Β. (1965), «Το χρονικό της λαϊκής αντίστασης», όπ.π.// Λάδης Φ. (1985), Ιουλιανά 1965, εκατό μέρες που συγκλόνισαν την Ελλάδα// Λιναρδάτος 1986// Συνέντευξη με Δ.Λιβιεράτο.

22. Ο αριθμός αυτός αναφέρθηκε στη συνεδρίαση της Βουλής, 25 Αυγούστου 1965, στο Κάτρης 1974, σελ.228.

23. Νεφελούνδης Β. 1965a και 1966// Λιναρδάτος 1986, σελ.151// Στεφανάτος 1965// Λιβιεράτος 1985, σελ.28-30.

παίρνει παλλαϊκό χαρακτήρα η αντίθεση μεταξύ εξουσίας και λαϊκών συμφερόντων. Και η επιτυχία της γενικής πολιτικής απεργίας της 27ης Ιουλίου δείχνει πως δημιουργήθηκε, ενάντια στο παλαιανό πραξικόπημα, παλλαϊκή αντίθεση» (Στεφανάτος 1965 και 1966). Στη γενική απεργία της 27ης Ιουλίου, πήραν μέρος, περίπου, 350.000 εργαζόμενοι. «[...] Αυθόρυμητα, μέσα στα εργοστάσια, στις γειτονιές, έγινε μια τεράστια προετοιμασία. Ο ένας με τον άλλο, αυτοσχέδιες επιτροπές σχήματίζονται, απεργιακές φρουρές της στιγμής δημιουργούνται απ' αυτούς που βοδίζουν στους δρόμους, από αγνώστους μεταξύ τους εργάτες, και η απεργία παίρνει σάρκα και οστά» (Λιβιεράτος 1985, σελ.28).

Η δυναμική της λαϊκής έκρηξης κάμπτεται σταδιακά μετά τα Ιουλιανά. Το απεργιακό κύμα βέβαια συνεχίζεται, και αυξάνει το 1966 (πίνακας 31, διαγράμματα)²⁴, απονέι όμως ο πολιτικός του χαρακτήρας, ενώ τροποποιείται, όπως δείχαμε προηγούμενα, και η κλαδική του διάρθρωση (πίνακας 34). Το πολιτικό κλίμα μετά τα Ιουλιανά αποδίδει πιστά τα παρακάτω απόσπασμα: «Η αυτόνομη πρασινσία των λαϊκών δυνάμεων ανακόπτεται. Από τις λαοθάλασσες των Ιουλιανών περνάμε σε μικροσυγκεντρώσεις στα θέατρα, από τις θριαμβευτικές προελάσεις στις αιματηρές και απομονωμένες συγκρούσεις πρωτοπόρων τμημάτων, από κατήγοροι σε απολογιούμενους, από αισιοδοξία σε ένα καταθλιπτικό ερώτημα: θα γίνει η δικτατορία; πότε; ποιός;» (Κράνης 1972, σελ.40). Η προσμονή των εκλογών (Μάιος 1967) και ο εφησυχασμός των μαζών που καλλιεργήθηκε από το Κέντρο και την Αριστερά, θα διευκολύνουν την επιβολή της δικτατορίας.

24. «Ενώ οι πολιτικοί αγώνες δρίσκονται σε υποχώρηση, οι οικονομικοί αγώνες της εργατικής τάξης, της αγροτιάς και των άλλων εργαζομένων, σημειώνουν ανάπτυξη. Σ' ολόκληρο το 1966 έχουμε έντονη απεργιακή κίνηση με σύνολο απεργών 1.600.000. Επίσης το πρώτο τρίμηνο του 1967 έχουμε σύνολο απεργών 400.000» (Διάλογος 1972b)// Για την περίοδο Οκτωβρίου 1965 - Απριλίου 1967 διλέπε όπ.π.// Στη δεύτερη επέτειο της εκλογικής νίκης του Φεδρουαρίου 1964,(16.2.1966), στη συγκέντρωση που διοργανώνει η Ε.Κ. στην Αθήνα, θα πάρουν μέρος 500.000 διαδηλωτές (150.000 κατά την αστυνομία και 300.000 κατά «ουδέτερους παρατηρητές» (Meynaud 1974, σελ.71).

3.5. Τα «Ιουλιανά» μέσα στη διεθνή ένταση της δεκαετίας του '60

Η άνοδος των κοινωνικών αγώνων στην Ελλάδα μετά το 1960 δεν είναι άσχετη αλλά, αντίθετα, οργανικά ενταγμένη και συντονισμένη με τον κύκλο των κοινωνικών αγώνων που θα αναπτυχθούν σ' όλες σχεδόν τις δυτικές καπιταλιστικές χώρες κατά τη διάρκεια αυτής της δεκαετίας και οι οποίοι θα οδηγήσουν στην παγκόσμια επαναστατική άνθηση του 1968. Ολόκληρη η δεκαετία του '60 είναι «σπαραγμένη» από εκρήξεις του κοινωνικού κινήματος σε κάθε χώρα. Βέβαια, η ταξική πάλη κάθε κοινωνικού σχηματισμού έχει τους δικούς της μοναδικούς ιστορικούς προσδιορισμούς και ρυθμούς, ακολουθεί όμως, είναι, από το 1968-1969 και ύστερα, ο συντονισμός των εθνικών κύκλων, που δημιουργεί μια εντελώς νέα κατάσταση. Σίγουρα, το απεργιακό κίνημα κάθε χώρας δεν είναι ο αποκλειστικός παράγοντας της κοινωνικής έντασης για αυτήν τη χώρα, πολύ περισσότερο δέδαια δεν αρκεί για να χαρακτηρίσει μια κατάσταση επαναστατική. Είναι, εντούτοις, από τους βασικούς και ίσως ο μόνος που μπορεί να μελετηθεί, συγκριτικά, με διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία. Μπορεί, έτσι, να χρησιμεύσει σαν ισχυρή ένδειξη για τις διακυμάνσεις της κοινωνικής έντασης σε κάθε χώρα. Βάσει αυτών των στοιχείων Θα διαγράψουμε, σε γενικές γραμμές, το (ευρωπαϊκό) κοινωνικό φόντο που είναι αναγκαίο για έναν ακριβέστερο προσδιορισμό των Ιουλιανών²⁵.

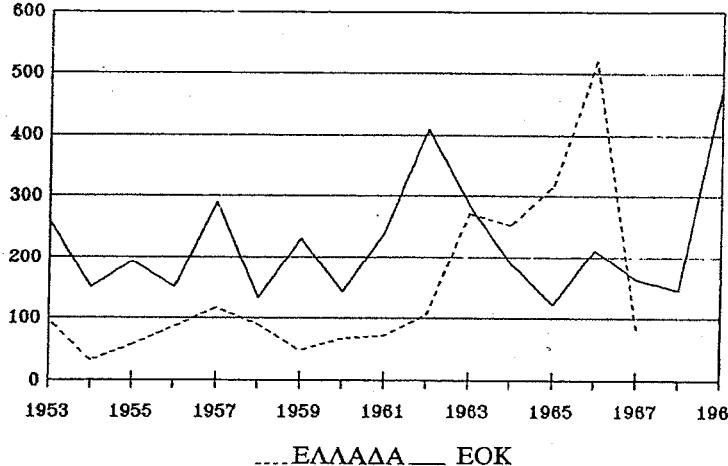
Η δεκαετία του '60 εγκανιάζεται με τις μεγάλες απεργίες του Βελγίου. Το 1961 είναι χρονιά έκρηξης για τη Δανία και ισχυρού απεργιακού κύματος για τη Γαλλία και την Ιρλανδία. Το 1962 χρονιά έκρηξης για την Ιταλία (οι «άγριες» απεργίες

25. Τα στοιχεία που χρησιμοποιούμε για τις διεθνείς συγκρίσεις του ελληνικού απεργιακού κινήματος είναι διαφορετικά από αυτά που χρησιμοποιούμε όταν μελετάμε το ίδιο το απεργιακό κίνημα (στο εσωτερικό της χώρας). Αυτή η δυσκολία είναι αξεπέραστη, καθώτι τα στοιχεία των διεθνών συγκρίσεων, που τηρεί το Διεθνές Γραφείο Εργασίας, είναι λιγότερο αναλυτικά από τα εθνικά. Η σημασία τους όμως έγκειται στο ότι είναι ομοειδή για όλες τις χώρες, επιτρέποντας έτσι τη σύγκριση.

του Τορίνο - ορόσημο και αφετηρία μιας ολόκληρης εποχής) και τη Μ.Βρετανία. Το 1963 για την Δ.Γερμανία και τη Γαλλία, διατήρησης παραλλήλα του απεργιακού κύματος σε Ιταλία και Ιρλανδία. Το 1964 χρονιά έκρηξης για την Ιρλανδία και υψηλού απεργιακού ρεύματος στην Ιταλία. Το 1965, εκτός από τα Ιουλιανά στην Ελλάδα, κοινωνικές εκρήξεις θα σημειωθούν στη Δανία και στην Ιρλανδία, ενώ το απεργιακό κίνημα διατηρείται -σε υψηλά επίπεδα- στη Μ.Βρετανία. Στην Ισπανία φουντώνει το απεργιακό κίνημα και συγκροτούνται μέσα σ' αυτό οι «εργατικές επιτροπές» (Comisiones Obreras). Το 1966 είναι επίσης χρόνια έκρηξης για την Ελλάδα αλλά και για την Ιρλανδία και το Βέλγιο, νέας άνθησης απεργιακού ρεύματος στην Ιταλία και τη Γαλλία (πίνακας 36).

Το δεύτερο κύμα των κοινωνικών εκρήξεων - συντονισμένων πλέον εθνικών κύκλων - που θα σημάνει το 1968 (1968: Γαλλία, Ιταλία, Ιρλανδία, 1969: Ισπανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Μ.Βρετανία, 1970: Βέλγιο, Ισπανία, Ιρλανδία, Ιταλία, Ολλανδία, Μ.Βρετανία) και το πρώτο μισό της δεκαετίας του '70, η ελληνική κοινωνία δεν θα το ακολουθήσει. Στην Ελλάδα έχει εγκαθιδρυθεί στρατιωτική δικτατορία... Μάλιστα, σε ένα γενικό επίπεδο, η ανάπτυξη των κοινωνικών αγώνων στην Ελλάδα είναι περισσότερο σταθερή συγκριτικά με το σύνολο των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Κλιμακώνεται διαρκώς στην περίοδο 1960-1966, ενώ συνολικά η ΕΟΚ μετά το ξέσπασμα του 1961-62, περνάει ύφεση μέχρι τη νέα πρωτοφανή έκρηξη αυτήν τη φορά, του 1968-1972 (διάγραμμα 10). Συγκρινόμενος ο δείκτης χαμένων ημερών εργασίας ανά 1000 μισθωτούς, για την Ελλάδα, με το μέσο όρο της ΕΟΚ - όπως φαίνεται στον πίνακα 37 και στο διάγραμμα 10 - υπολείπεται κατά πολύ μέχρι το 1962, καλύπτοντας μόλις το 1/5. Την ίδια χρονιά η Ελλάδα δρίσκεται στην 5η θέση μαζί με το Βέλγιο (πίνακας 36).

Το 1963, όμως, για πρώτη φορά, η Ελλάδα προσεγγίζει τον ευρωπαϊκό μέσο όρο, για να τον ξεπεράσει διαρκώς και κλιμακώνει στην επόμενη περίοδο, μέχρι την επιβολή της δικτατορίας. Όπως φαίνεται και στον πίνακα 37, το 1965 και το 1966 είναι κατά 1,5 φορά μεγαλύτερος. Το 1965 και το 1966 μόνο η Ιταλία και η Ιρλανδία δρίσκονται πιο πάνω από την Ελλάδα σε αριθμό χαμένων ημερών εργασίας (δηλαδή απεργιών). Αν συγκρίνουμε την Ελλάδα με την Ιταλία και την Ιρλανδία (πίνακας

Διάγραμμα 10: Εξέλιξη αριθμού ημερών απεργίας ανά 1.000 μισθωτούς σε ΕΟΚ (μέσος όρος) και Ελλάδα μεταξύ των ετών 1953-1969

— Μέσος όρος ΕΟΚ
--- Ελλάδα (για το 1956 δεν υπάρχουν στοιχεία - για το 1967 τα στοιχεία αναφέρονται μέχρι 21/4)

Πηγή: Κατασκέδας 1983, σελ. 147

38), τις δυο χώρες που παρουσίασαν μεταπολεμικά το σημαντικότερο - σε έκταση και σταθερότητα - απεργιακό κίνημα, παρατηρούμε, ότι, το 1965, το απεργιακό κίνημα στην Ελλάδα αποτελεί το 84.5% του ιταλικού και το 60.0% του ιρλανδικού.

Συμπερασματικά, τα «Ιουλιανά» εντάσσονται σαφώς σ' αυτήν τη συγκυρία ανόδου της πάλης των τάξεων, που διαμορφώθηκε σ' όλες τις δυτικοευρωπαϊκές καπιταλιστικές χώρες, μετά από τη ζοφερή πρώτη μεταπολεμική δεκαετία του ψυχρού πολέμου, άσχετα από το γεγονός ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει υποκειμενική συνείδηση αυτής της πραγματικότητας. Η έκρηξη του '68-'69 που θα συμπαρασύρει όλες τις χώρες, έχει την «ελληνική της εκδοχή» λίγο νωρίτερα. Πράγματι, αν μας επιτραπεί μια «αυθαιρεσία», μπορούμε να πούμε ότι το «ελληνικό '68» έχει προηγηθεί του ευρωπαϊκού. (Ενδεικτικό για αυτό είναι το διάγραμμα 10). Οι μορφές και οι στόχοι, η ιδεολογία

Έτη	Ελλάδα	Σύνολο ΕΟΚ	Βέλγιο	Γαλλία	Δ. Γερμανία	Δανία	Ιρλανδία	Ιταλία	Μ. Βρετανία	Λουξεμβούργο	Ολλανδία
1953	95,7	259,0	161,9	751,0	71,3	1,4	126,3	457,2	99,9	1,1	8,5
1954	31,9	149,9	174,4	111,2	76,0	13,9	102,7	421,8	112,3	10,6	17,8
1955	56,7	193,0	393,6	237,8	41,0	6,1	363,4	441,1	172,9	128,3	40,0
1956	-	150,2	372,6	109,9	75,7	667,4	74,0	324,5	95,2	-	64,0
1957	116,6	290,3	1488,8	318,3	51,3	4,4	141,7	362,3	384,7	-	0,0
1958	89,6	132,1	115,4	87,9	37,5	5,8	194,2	327,3	158,3	-	11,2
1959	48,1	230,3	386,3	149,7	2,0	11,1	191,2	721,0	241,0	22,8	4,1
1960	66,6	142,7	131,4	82,6	1,9	37,4	123,7	463,9	138,3	-	140,5
1961	72,3	240,9	36,2	200,9	2,9	1417,8	580,7	775,9	139,3	-	7,4
1962	105,5	409,4	106,5	146,9	21,6	9,0	160,1	1782,1	265,1	-	2,7
1963	271,7	285,1	97,2	462,8	68,8	14,5	359,6	893,9	80,2	-	11,3
1964	252,9	190,4	119,9	121,7	0,6	7,4	520,9	702,0	94,7	-	9,6
1965	316,7	121,7	18,9	47,8	1,8	102,8	527,6	375,0	121,7	-	11,9
1966	519,7	212,2	144,1	123,0	1,0	6,5	748,4	776,2	99,8	-	2,8
1967	83,1 ¹	162,4	49,1	204,9	14,8	4,2	174,4	464,4	116,0	-	1,3
1968	-	145,9	98,4	- ²	1,0	14,3	387,4	495,5	195,2	-	3,0
1969	-	477,3	44,0	108,4	9,5	23,9	893,9	2028,6	284,5	-	4,7

Πηγή: ILO (STATISTICAL YEARBOOKS, 1968, 1975), ESYE, στο: Κατασκέδας 1983, πίνακας 6, 2, σσ. 144-145.

Β.λ. και επεξηγήσεις δότ. π., σελ. 146.
1. Μέρος 22,4,67
2. Η έκρηξη του Μάη '68 δεν έγινε δυνατό να αποτυμθεί...

ΠΙΝΑΚΑΣ 37

Απεργιακός δείκτης Ελλάδας ως προς το μέσο της ΕΟΚ, 1962 - 1966

1962	1963	1964	1965	1966
0.26	0.95	1.33	2.60	2.45

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Πίνακα 36

ΠΙΝΑΚΑΣ 38

Απεργιακός δείκτης της Ελλάδας ως ποσοστό (%) των αντίστοιχων δεικτών Ιταλίας και Ιρλανδίας

Έτος	Ιταλία	Ιρλανδία
1960	14.4	53.8
1961	9.3	12.5
1962	5.9	65.9
1963	30.4	75.6
1964	36.0	48.6
1965	84.5	60.0
1966	67.0	69.4
1967	17.9	47.6
1968	-	-

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων Πίνακα 36

και η αιτηματολογία του, διαφορετικές από τις υπόλοιπες περιπτώσεις, δεν πρέπει ούτε να ξενίζουν ούτε, κυρίως, να εμποδίζουν την κατανόηση της ελληνικής περίπτωσης μέσα στο διεθνές πλαίσιο. Για άλλη μια φορά, πρέπει να τονίσουμε, ότι οι διαφορές είναι αποτέλεσμα μόνο της έκβασης της συγκεκριμένης πάλης των τάξεων στο συγκεκριμένο κοινωνικό σχηματισμό.